

Т.Шевченко «Катерина» (1838)

Зміст

Анкета поеми «Катерина»	1
Переказ поеми «Катерина».....	2
Образ Катерини	5
Джерела	6

Анкета поеми «Катерина»

1. **Напрямок:** романтизм

2. **Рід:** ліро-епос

3. **Жанр:** соціально-побутова поема.

4. **Присвята:** «Василію Андреевичу Жуковському на пам'ять 22 апреля 1838 года» (дата викупу Т. Шевченка з кріпацтва).

5. **Історія написання.** Поема написана незабаром після викупу Т. Шевченка з кріпацтва. На допиті в III відділі поет сказав: «Первое мое стихотворение под названием «Катерина» посвящено Жуковскому, которое возбудило энтузиазм в малороссиянах, и я стал продолжать писать стихи, не оставляя живописи».

6. **Герої:**

Ліричний герой — людина, яка співпереживає долі Катерини й дає урок майбутнім поколінням дівчат-українок, розважливий, любить український народ;

Катерина — щира, віддана в коханні, ставить почуття вище норм народної моралі (за що й покарана), мужньо сприймає вирок батьків;

Москаль Іван — жорстокий, безвідповідальний, дворянин за походженням, нехтує простими людьми, аморальний, нікчемний;

Батьки Катерини — люди, які є носіями народної моралі;

сирота Івась — син Катерини, який веде сліпого кобзаря; москалі — жорстокі, аморальні, байдужі;

Чорнобриві дівчата, «лихі» люди; мандрівний чоловік (кобзар)

7. **Композиція:** складається з 5-ти розділів та епілогу:

1) звернення до дівчат-селянок;

2) народження нешлюбного сина;

3) прощання з батьками;

4) поневіряння Катерини на чужині;

5) зустріч із спокусником-офіцером і смерть Катерини.

В епілозі подається зустріч батька з сином.

8. **Елементи сюжету**

Пролог: звернення поета до дівчат із застереженням не кохатися із москалями; кохання і розлучення Катерини з офіцером.

Експозиція: розповідь про непослух Катерини

Зав'язка: Катерина, не зважаючи на поради батьків, таємно зустрічається з Іваном-москалем

Розвиток дії:

а) Іван вирушає в похід, обіцяє повернутися;

- б) Катерина вагітна;
- в) Катерина народжує;
- г) батьки змушені вигнати Катерина, бо вона порушила норми моралі;
- д) Катерина, голодна, холодна, зневажена людьми, іде на північ, зустрічає москалів, які сміються з неї
- е) взимку Катерина знаходить прихисток у хаті лісничих-карбівничих — зранку чує, що проходять повз москалі

Кульмінація: зустріч Катерини з Іваном-москалем, який від неї відвертається

Розв'язка: Катерина залишає малого сина на поталу й кидається в ополонку

Епілог: випадкова зустріч сліпого кобзаря й сироти Івася (син Катерини) з батьком-москалем, який відвертається, упізнавши в малому себе.

9. Тема: трагічна доля жінки-покритки¹ і дитини безбатченка в умовах тогочасного суспільства.

10. Ідея: гнівний осуд панської розбещеності, захист знедолених, співчуття жінці-матері.

11. Основна думка:

- а) Шануйтеся ж, любі, в недобру годину. Щоб не довелося москаля шукать.
- б) Через нещасливу долю своєї героїні Т. Шевченко розкриває соціальне коріння трагічної матері-покритки в тогочасному суспільстві й висловлює гнівний протест не лише проти консервативного побуту, забобонів і передсудів недобрих людей, а й проти існуючого ладу.

12. Проблематика: • любов і страждання; • батьки і діти; • моральні закони тогочасного суспільства, їх порушення; • честь і безвідповідальність; • крах ілюзій.

13. Мотиви: «доля жінки-покритки», «байстрюцтво як соціальне явище», «москаль як аморальний тип людини», «патріархальний устрій суспільства», «народна мораль», «соціальна нерівність».

14. Конфлікти: влада ↔ і безправ'я; Катерина ↔ ставлення до покритки односельців; світ український ↔ світ чужий; народна мораль ↔ панська мораль.

15. Образи природи: садок, криниця, місяць, завірюха, ставок, схід сонця; предметів і явищ: гріш, торба, берлін (карета).

16. Система віршування: поєднання силабіки й силабо-тоніки, так званий «шевченківський вірш», коли в одному творі змінюються розміри, ритми, довжина рядків та ін.

17. Строфа: нестрофічна будова.

18. Римуння: непослідовне.

19. Художні засоби виразності: увесь арсенал засобів, особливо епітети, порівняння, риторичні фігури (оклики, звертання).

Переказ поеми «Катерина»

І Поема починається зверненням автора до українських дівчат. Він щиро радить їм не кохатися з москалями (офіцери царської армії), "бо москалі — чужі люде, роблять лихо з вами". Москаль піде потім у свою Московщину, а збезчещена й кинута ним дівчина гине, а разом із нею гине від горя її стара мати. («Кохайтеся, чорнобриві, Та не з москалями, Бо москалі — чужі люде, Роблять лихо з вами. Москаль любить жартуючи, Жартуючи кине; Піде в свою Московщину, А дівчина гине — Якби сама, ще б нічого, А то й стара мати, Що привела на світ божий, Мусить погубати...»)

¹ **Покритка** — це дівчина, що народила позашлюбну дитину. Тогочасна сільська громада засуджувала такий учинок, вимагала обряду покривання: чорну хустку або навіть ганчірку накидали на голову матері позашлюбної дитини, і це засвідчувало зневагу до неї як до жебрачки

Катерина – селянська дівчина не послухала батьків і покохала москаля, "як знало серденько"; покохала щиро, відкрито, не маючи сумнівів, що той, кого вона обрала, не може вчинити підлість. Вона ходила до нього в садочок, цілувала його карі очі, поки не занастила свою долю. По селу вже пішла про неї "недобра слава", та вона, захоплена своїм коханням, на це не зважала. Аж ось москалі вирушили в похід у Туреччину. Від'їжджаючи, москаль обіцяв Катерині, якщо не загине, повернутися до неї і взяти її за дружину, зробити "московкою".

Дівчина тяжко переживала розлуку з милим, чекала на нього, не звертала уваги на людський осуд, на те, що з неї, покритки, глузують односельчани. Катерина соромилась виходити вдень на вулицю, навіть по воду ходила опівночі. Але вона не втрачала надії, виглядала коханого.

Через півроку Катерина породила сина. Люди почали неприховано сміятися з молодії матері, пустили на глум її батьків.

Автор із великим жалем і співчуттям ставиться до скривдженої молодії жінки: *«Катерино, серце моє! Лишенько з тобою! Де ти в світі подінешся З малим сиротою? Хто спитає, привітає Без милого в світі? Батько, мати — чужі люде, Тяжко з ними жити!»*

Минув час. Катерина, криючись від чужих очей, виносила в садочок сина, ходила по садочку, де все нагадувало їй про колишнє щастя, і гірко плакала, кляла свою долю.

А у селі люди глузують та пліткують з неї («А жіночки лихо дзвонять, Матері глузують»; «вороженьки чинять свою волю — Кують речі недобрії»). Якби милий був поруч, він би заступився за неї. Але вона не знала, чи живий її Іван. Може, він загинув за тихим Дунаєм, а може, покохав іншу в своїй Московщині.

Катерина плакала і журилась, а москалі повернулися з походу іншим шляхом.

II Зажурений сидів за столом старий батько Катерини. Заплакана мати звернулася до дочки з гіркими словами: *«Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара? Де світилки з друженьками. Старости, бояре? В Московщині, доню моя! Іди ж їх шукати, Та не кажи добрим людам, Що є в тебе мати. Проклятий час-годинька, Що ти народилась! Якби знала, до схід сонця Була б утопила... Здалась тоді б ти гадині, Тепер — москалеві...»*.

Мати оплакує долю дочки, що її ростила, «як ягідку, як пташечку», але дівчина виявилася невдячною й осоромила батьків. Мати виганяє Катерину з дому (*«Іди ж, шукай У Москві свекрухи. Не слухала моїх річей, То її послухай. Іди доню, найди її, Найди, привітайся, Будь щаслива в чужих людах, До нас не вертайся!»*)

Хоча вона знає, що без єдиної доньки її нікому буде навіть поховати (*«А хто ж мою головоньку Без тебе сховає? Хто заплаче надо мною, Як рідна дитина? Хто посадить на могилі Червону калину? Хто без тебе грішну душу Поминати буде? Доню моя, доню моя, Дитя моє любе! Іди од нас...»*). Мати благословляє дочку в далеку дорогу і падає непритомна.

Батько прискорює прощання. Катерина благає його простити її і, взявши дитину, виходить з хати (*«Ледве встала, поклонилась, Вийшла мовчки з хати; Осталися сиротами Старий батько й мати»*).

Катерина пішла у садок, помолилась Богу, взяла з собою трохи землі з-під вишні, добре розуміючи, що навіки прощається з батьківською оселею.

Плачучи залишала покритка рідні місця, пригортала й цілувала своє дитя, а в селі ще довго не вщухали плітки про неї, та ані Катерина, ані її батьки вже не чули того осуду.

У ліричному відступі автор намагається пояснити, чому це люди завдають лиха іншим чи собі. Одних людей доля жалує, а інших — ні: *«Де ж ті люде, де ж ті добрі, Що серце збиралось З ними жити, їх любити? Пропали, пропали!»*

Є на світі люди багаті, які теж не мають ні долі, ні волі, хоч і соромляться в цьому зізнатись. Краще не мати срібла-золота, та не соромитися власних почуттів, відчуваючи себе вільним.

III Серед ночі, коли спочивають стомлені люди і сплять діброви, десь притулилась з малим дитям Катерина. Гірка її доля, чекає на неї лихо, піски, люта зима, зустрічі з чужими людьми. Чи хто-небудь привітає її в цім світі?

А поки що оповідач згадає свій шлях на Московщину. Цей далекий шлях йому добре відомий, та краще про нього не розповідати, бо він такий жакливий, що може часом приснитись.

За Києвом, за Дніпром їхали шляхом чумаки і зустріли смутну заплакану молодицю. На ній латана свитина, на плечах торбина, в руках — ціпок і немовля. Вони подумали, що молодиця повертається з прощі. Жінка спитала шлях на Москву і попросила подати їй Христа ради на дорогу. Тяжко було Катерині просити, та робила вона це задля дитини, якій на отримані гроші купила медяника. Довго Катерина йшла до Москви, часом ночувала з дитиною під тином.

Знов звертаючись у ліричному відступі до сільських дівчат, автор просить їх не повторювати помилки Катерини, бо кого Бог карає, того й люди: *«Шануйтеся ж, любі, в недобру годину Щоб не довелось москаля шукать»*.

Хоч як важко Катрі, та не треба людям бачити її сліз: вони не зрозуміють горя нещасної жінки і не пожалують її. (*«Отаке-то лихо, бачите, дівчата. Жартуючи кинув Катруся москаль. Недоля не бачить, з ким їй жартувати, А люде хоч бачать, та людям не жаль: “Нехай, — кажуть, — гине ледача дитина, Коли не зуміла себе шанувать”»*)

Настала зима, а Катерина в личаках і в старенькій свитині все ще мандрувала шляхами. Зустрілися їй москалі, почали глумитись (*«Пита: “Чи немає Мого Йвана чорнявого?” А ті: “Мы не знаем”. І, звичайно, як москалі, Сміються, жартують: “Ай да баба! ай да наши! Кого не надуют!”»*). А вона питала про свого Івана, щоб віддати йому сина, а потім хоч і вмерти.

Знялася хуртовина, а Катря стояла серед поля з дитиною і плакала. Потім край дороги, під лісом, побачила курінь і вирішила проситись на нічліг. Йдучи, роздумувала про долю дитини — що з ним буде, коли її не стане. Може, без матері доведеться спати серед собак надворі. Навіть сироті — собаці легше жити, бо ніхто не питає про матір. А з її сина Івася люди будуть насміхатися і називати байстрам.

IV Свище по лісу завірюха, поле вкрилося снігом, ставок замерз як у неволі, лишилась тільки ополонка, з якої беруть воду. Карбівничий вийшов оглядати ліс, але через хуртовину відразу повернувся в хату. Почувши від нього, що дорогою йдуть москалі, Катерина, неодягнена й боса, мерщій вибігла з хати.

У старшому москалів вона пізнала свого коханого. Той хотів проїхати мимо, але жінка схопилась за стремена, благаючи подивитися на неї, бо це ж вона, його любя Катруся. (*«Любий мій Іване! Серце моє кохане! Де ти так барився?» Та до його... за стремена... А він подивився, Та шпорами коня в боки. “Чого ж утікаєш? Хіба забув Катерину? Хіба не пізнаєш? Подивися, мій голубе, Подивись на мене: Я Катруся твоя любя. Нащо рвеш стремена?” А він коня поганяє, Нібито й не бачить. “Постривай же, мій голубе! Дивись — я не плачу. Ти не пізнав мене, Йване? Серце, подивися, Йй же богу, я Катруся!”»*)

Але Іван зрікся свого кохання (*«Дура, отвязься!»*) і наказав солдатам: *«Возьмите прочь безумную!»* Вражена такою жорстокістю, Катерина знов почала просити його, кажучи, що вона на все згодна, аби він не кидав сина: *«Кого? Мене взяти? За що ж, скажи, мій голубе? Кому хоч оддати Свою Катрю, що до тебе В садочок ходила, Свою Катрю, що для тебе Сина породила? ...Наймичкою тобі стану... З другою кохайся... З цілим світом... Я забуду, Що колись кохалась, Що од тебе сина мала, Покриткою стала...*

Покриткою... Який сором! І за що я гину! Покинь мене, забудь мене, Та не кидай сина. Не покинеш?.. Серце мос, Не втікай од мене...Я винесу тобі сина».

Вона побігла в хату винести офіцерові сина, але Іван був вже далеко («Утік!.. нема!.. Сина, сина Батько одцурався!...»).

У відчай Катерина звернулася до солдатів, умовляючи їх забрати дитину та віддати старшому за сина: якщо батько його покинув, то й вона покине. («Гріхом тебе на світ Божий Мати породила; Виростай же на сміх людям!»)

Катерина положила сина на шлях, а сама як навіжена побігла у ліс.

Москалі байдуже проїхали повз дитини, залишивши її на дорозі, аж поки плач немовляти не почувли лісничі.

А Катерина кинулася в ополонку: «*Біга Катря боса лісом, Біга та голосить; То проклина свого Йвана, То плаче, то просить. Вибігає на возлісся; Кругом подивилась, Та в яр... біжить... Серед ставу Мовчки опинилась. «Прийми, Боже, мою душу, А ти — моє тіло! Шубовствь в воду!..»*

Коли вмирає мати, дітям залишається добра слава і могила, на яку можна вилити сльози і знайти там розраду серцю. Горе байстрюкові, у якого немає ані батька, ані матері.

У Сліпий кобзар ішов до Києва і зупинився спочити. Його маленький поводир куняв на сонці. Старий співав псалми, перехожі давали їм хто бублик, хто гроші, задивлялися на босе й голе гарне хлоп'я: «Дала,— кажуть,— бровенята, Та не дала долі!»

Їхала шляхом карета, запряжена шестернею коней, а в кареті — пан із сім'єю. Пані покликкала Івася і дала йому гроші, а пан глянув і одвернувся, бо впізнав свого сина...

Карета рушила далі, жебраки полічили милостиню, помолилися на схід сонця і пішли понад шляхом.

Образ Катерини

В центрі твору — селянська дівчина Катерина. Вона настільки чесна і благородна, що навіть не підозріває в особі офіцера негідника, вона цілком довіряється йому і тому гине. Почуття її природні, звичайні і змінюються залежно від тих ситуацій, в які вона потрапляє. Внутрішній світ Катерини ясно виявлений в її поведінці: весело їй — вона співає, тяжко — вмивається сльозою.

Зображення постаті героїні органічно поєднується з багатьма не менш виразними і не менш пластичними образами-переживаннями. Так, душевний стан Катерини, її тяжкі переживання змальовуються через її поведінку, через її ставлення до людей, до оточення.

Розпитавши дорогу «в Московщину», Катерина просить у них милостині. Це вперше вона простягає руку. Робити їй це дуже тяжко. Відбувається внутрішня боротьба — просити чи не просити? Кожна її репліка природно звучить тільки в устах цієї звичайної дівчини. Її мрії, прагнення є мріями і прагненнями саме такої дівчини, як Катерина. Репліка — «Люди добрі, де шлях в Московщину?» — вже сама по собі викликає в уяві читача нехай і невиразно окреслену постать. А в поєднанні з описом зовнішності («У латаній свитиночці, на плечах торбина, в руці ціпок, а на другій — заснула дитина») образ стає яскравішим і виразнішим.

Гармонійність зберігається між характером і поведінкою героїні, між ходом думок і способом їх вислову: Обізвався старий батько: / «Чого ждеш, небого?». Що могла сказати старому батькові «грішна» дочка. Вона знає, що її люблять батьки, що страждають, може, ще більш, ніж вона, але виганяють її з дому тому, що своєю поведінкою Катерина порушила моральні традиції.

Перша зустріч з москалями завдала їй пекучого болю і закинула в душу невиразний ще сумнів вперше глянути правді в очі. Катерина починає уявляти майбутнє сина-байстрюка. І це її передбачення поділяє автор. Проте нещасна матір ще не може відмовитися від своєї мрії і продовжує пошуки, бо любить офіцера, вірить його обіцянкам.

Мати-покритка, скільки їй стало сил, захищає своє дитя від жорстокого і ворожого світу. Але всі і все — односельці, батьки, кохана людина, сама феодальна дійсність — повстали проти неї як матері. Саме в цьому трагедія Катерини.

У кожній деталі образу героїні розкривається якась сторона його, як цілого, і навпаки — сукупність усіх деталей дає цільний образ страдниці, жертви панської розпусти.

Загибель героїні — не випадкова. Вона стала жертвою розпусти панів. Самогубство Катерини — причина соціальна

Джерела

Авраменко О. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл.— К. : Грамота, 2017
Вікіпедія

Зінченко Ж.В. Паспорт літературного періоду. 9 клас. II частина. – Полтава, 2019.

ЗНО-2020 Тарас Шевченко «Катерина», «Кавказ», «Сон («У всякого своя доля...»)), «І мертвим, і живим, і ненародженим...», «Заповіт»

Калинич О. Комплект карток з української літератури (для використання на уроках у 8-9 класах та під час підготовки до ЗНО). – Х.: Соняшник, 2019

Коваленко Л. Т., Бернадська Н. І. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. — К. : УОВЦ «Оріон», 2017.

Мищенко О.І. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.— К. : Генеза, 2017

Парашич В. В. Українська література. 9 клас. Плани-конспекти у уроків для шкіл з російською мовою навчання.— Х.: Вид -во «Ранок», 2009.

Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М., Курінна Н. С., Шевчук Л. Т.. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.— Київ : Літера ЛТД, 2017

Терещенко В.М. Українська мова та література. Навчально-практичний довідник / В. М. Терещенко.— Х. : Торсінг плюс, 2012 <https://narodna-osvita.com.ua/1540-taras-grigorovich-shevchenko-katerina-do-osnovyanenka-gaydamaki-son-u-vsyakogo-svoya-dolya-kavkaz-mertvim-zhivim-zapovt-analz-tvoru-kritika.html>

Усі уроки української літератури. 9 клас. II семестр. Нова програма / укл. А. М. Гричина, Н. В. Жуковська, — Х. : Вид. група «Основа», 2018.

Чупринін О. О. Усі уроки української літератури. 9 клас. II семестр. — Х. : Вид. група «Основа», 2011.

Шевченко Т. «Катерина» / Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 92-109; С. 612-617 <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev139.htm>

Мельник К. «Катерина» — за 5 хвилин! Переказ поеми Тараса Шевченка <https://www.youtube.com/watch?v=hCXOGMx43j4&vl=uk>

Градовський А., Галушко М. Поетична опозиція «своє-чуже» у поемі Тараса Шевченка «Катерина» Українська література в загальноосвітній школі, 2014. - № 3. – С. 5-9

Кохайтесь ,чорнобриві,та не з москалями! <https://www.youtube.com/watch?v=AvhV3-PWOy4>

"Казка про Катерину" - фільм режирерки Н.Наоенко <https://www.youtube.com/watch?v=kZQzZwNXGMQ>